

Auvõlg ja süütunne – eluloouurimisega seotud kimbatustest¹

Kristi Grünberg

Teesid: Artiklis vaagin biograafiliste intervjuude tegemise, analüüsimise ja uurimistulemuste avaldamisega seotud eetilisi probleeme. Refleksiivse kultuuriuurimuse traditsioonidest lähtuvalt kaardistan uurimisvälja ja uurija vahelisi pingeid ning neid mõjutavaid tegureid. Vaatlusalune konflikt on ühelt poolt seotud lähisugulase ja uurija rollide ühildamisel tekkivate vastuoludega. Teisalt on selle taga intervjuerimise kui võrdlemisi privaatse kogemuse avalikkuse ette toomisega – analüüsitulemuste avaldamisega – seotud kõhkused.

Märksõnad: biograafiline meetod, eetika, elulointervjuu, nõukogude aeg, põllumajandusjuhid, refleksiivsus, rollikonflikt

Uurimistöö käigus tõstatub ikka ja jälle eetilisi küsimusi, millele välitöid tegevad etnoloogid, antropoloogid ja folkloristid peavad lahenduse leidma. Käesolevas artiklis lahkkan rollikonfliktist tulenevat kaitsekäitumist ja teiste inimeste eludest kirjutamisega kaasnevat kimbatust. Pealtnäha on tegemist võrdlemisi universaalsete probleemidega, kuid täbarasse olukorda sattunu silmis on neil sageli isiklik ja konkreetne sisu, mida kõrvaltvaataja ei pruugi hoomata ja mõista. Ehk just seetõttu tuntaksegi vajadust neil teemadel mõtteid vahetada ning oma seisukohti selgitada?

Järgnevatel lehekülgedel keskendun mõningatele biograafiliste intervjuude tegemise ja läbitöötamise käigus esile kerkinud küsimustele, millele ma ei osanud ajal, mil mu vastutusala piirdus teiste uurijate projektide jaoks intervjuude läbiviimisega, tähelepanu pöörata. Siia kuulub näiteks intervjuude analüüsiks ja selle tulemuste avaldamiseks vajalik rolli vahetamise oskus. Selle puudumist teadvustasin teravalt siis, kui olin alustanud oma uurimistöö tarvis nõukogudeaegsete põllumajandusjuhtide, nende seas lähedase pereliikme, intervjuerimist ning pidin hakkama nende kogemuslugusid (avalikult) lahti mõtestama. Empaatilise kuulaja rolli jäädes ning uurija vaatepunkti silmist lastes leidsin end vastamisi mitmete eetiliste probleemidega, mistõttu hakkasin

kahtlema oma tegevuse õiguspärasuses. Hiljem mõistsin, et olemuselt oli see hirm vastutuse võtmise ees.

Kuivõrd tänase “kultuuriuurimise tähtsaim vahend on uurija isiksus” (Apo 2003: 231), proovin järgnevalt end oma meetodi, teema ja intervjueeritavate suhtes positsioneerida. Jälgin ka selle asendi muutumist. Teen seda nii metodoloogilistel kui ka eetilistel kaalutlustel, sest ei pea õigeks teiste elukäikudest kirjutamist ennast ja oma lähte-eeldusi avamata. Uurimisvälja ja uurija vaheliste pingete kaardistamist alustan oma välitöökogemuse ning sellega seotud emotsioonide lahtikirjutamisest. Seejärel keskendun intervjuude analüüsimise ja uurimistulemuste avaldamise probleemistikule.

Uurija kasvuraskused

Söandan tunnistada, et mu põlved värisesid, kui läksin esimest intervjuud teema. Olin sel ajal kolmanda kursuse etnoloogiatudeng ning pidin välitööpraktika raames küsitlema kolme inimest nõukogudeaegse töökogemuse teemal. Esimene vestluskaaslane² oli küll lähedane peretuttav, kuid situatsiooni uudsuse tõttu ei tundnud ma end intervjuerija rollis mugavalt. Kogemuste lisandudes kasvav enesekindlus ning paranesid ka intervjuu tegemise oskused. Nii hakkasin järgnevate aastate jooksul Narvas ja Peipsi-äärsetes vanausuliste külades toimunud välitöödel biograafilisi intervjuusid läbi viies ning Keava linnamäe ja Meleski ümbruses kohapärimust kogudes neid kohtumisi üha rohkem nautima. Tundsin, nagu muutuksin teiste omaeluloolisi jutustusi kuulates avatumaks ja mõistvamaks, otsekui paremaks inimeseks (vt Atkinson 1998: 22, 34).

Käsitlesin ja kogesin eluloointervjuu andmist ja tegemist osapooli siduva toiminguna, mis võib muutuda justkui omaette sündmuseks. Harry Hermannsi (2004) sõnul tundubki õnnelikku kokkusattumusse uskuvale intervjuerijale, et intervjuust võidavad mõlemad osapooled. Intervjuerija tõlgendab oma tegevust teisele inimesele rikastava kogemuse kinkimisena ja usub, et intervjueritav on tänulik, et üks heatahtlik ning tähelepanelik kõrv on nõus teda kuulama (Hermanns 2004: 212). Sellest tõekspidamisest lähtuv Robert Atkinson on eluloo rääkimist nimetanud lausa pühaks tegevuseks, teraapiliseks protsessiks, mille käigus korrastatakse oma vaateid elule ja ümbritsevale (Atkinson 1998: 14, 22). Selline arusaam kujunes mul tõenäoliselt välja võhivõõrastele intervjuusooviga lähenemise eelduseks oleva positiivse enesekuvandi ülesehitamise ning teiste privaatsfääri tungimisele põhjenduste otsimise käigus. Olin selles võrdlemisi veendunud päevani, mil kohtusin juhuslikult ühe kunagise intervjueritavaga. Arvasin, et pärast seda, kui ta on mulle rääkinud oma eluloo, end avanud, ei saa ma ju teeselda, nagu ei tunneks teda. Minu vastas seisva

keskealise mehe nägu väljendas aga sügavat hämmingut, kui talle aastatetaguse kohtumise asjaolusid meelde tuletasin. Ta ei tundunud mind uskuvat ja ütles, et ei ole kunagi midagi sellist teinud. Ma ei tea, kas talle hiljem meenus midagi või mitte, tema vastus mõjus aga vabastavalt. Sain aru, et eluloointervjuu andmist ei pruugitagi tajuda meelde jääva tegevusena, mille käigus esile kerkinud mälupeilidele tuginedes lastakse võõral oma hingesoppidesse piiluda. Olin kujutanud ette, et intervjuueeritavad mõtlevad nii intervjuule ja selle raames meelde tulnud elusündmustele kui ka sellele, mis nende loost edasi saab.³ Kuigi intervjuuga nõustumiseks on erinevaid põhjuseid lihtsast uudishimust teadliku manipuleerimiseni, tundus mulle, et jään minuga rääkima soostunud inimestele teatud mõttes justkui võlgu – kasutan nende vastutulelikkust (isiklikel eesmärkidel) ära (kasvõi näiteks selleks, et täita välitööd organiseerinud uurijate soove). Ülalkirjeldatud kohtumine aga näitas, et eluloointervjuu ei tarvitse olla “kogemus, mida mõlemad osapooled väärtuslikuks peavad” (Atkinson 1998: 53). Kas olin oma tegevuse õigustamiseks tõepoolest arvanud, et olin intervjuupartnerile kinkinud ainulaadse võimaluse oma maailmavaadet ja elukäiku tutvustada, aidates tal seega oma elu paremini mõista (Atkinson 1998: 22, 25–26)? Kas teadasaamine, et eluloointervjuu andmist saab unustada, vähendas mu alateadlikku, tänutundega segatud vastutustunnet intervjuueeritud inimeste ees ning näitas selle seisukoha suhtelisust? Teatud mõttes see nii oligi: ühtäkki ei olnud ma enam selle intervjuueeritavaga seotud, sest ta oli meie kohtumise unustanud.

Tööbiograafia alaseid intervjuusid tehes ning Narvas ja Peipsi ääres välitöödel olles ei küsinud ma endalt, mis üldse õigustab biograafilise meetodi kasutamist. Ma ei juurelnud ka selle võimalike kitsaskohtade üle. Võib öelda, et keskendusin aktiivsele kuulamisele, küsimusi esitasin vastavalt vajadusele.⁴ Nautisin inimestega kohtumist ja nende lugude kuulamist ega juurelnud pikemalt selle üle, mis salvestatud elulugudega arhiivis juhtuma hakkab ning milline mõju võib sellel olla intervjuueeritud inimeste edasisele elukäigule. Olin arhiivi antud biograafiliste materjalide avalikust iseloomust ja oma vastutuse määrast siiski teadlik. Nii näiteks vajutasin diktofoni kinni, kui oma elukäigu kirjeldamisega lõpule jõudnuna hakkas intervjuueeritav kõnelema sugulastevahelistest probleemidest, mainides ka nende inimeste nimesid. Leidsin, et nimetatud isikute suhtes ei oleks aus, kui pereliikmete erimeelsused lähiringist välja jõuavad. Alateadlikult soovisin ka seda, et vaatamata keerulistele elusündmustele, mis jutuajamiste käigus meelde võisid tulla, lõpeksid intervjuud helgemate nootidega. Ma ei tahtnud lahkuda tundega, nagu oleksin kaasa aidanud vanade haavade lahtikiskumisele, tegemata katsetki juhatada minuga rääkima soostunud inimesi tagasi positiivsematele mõtteradadele. Võib ju (kogenematu) intervjuueerija oma oskamatuses ja jäikusel põhjustada ka

korvamatut kahju (Plummer 2005 [2001]: 299–300). Harry Hermanns (2004) seevastu seostab sellise käitumise eeskätt intervjuerija psühholoogilise enesekaitsega, mitte intervjueritava õiguste eest seismisega: intervjuerija muutub ettevaatlikuks ja tunneb ebamugavust, kujutledes, et ta on küsinud või kohe küsimas midagi, mille meenutamine võiks teha vastajale haiget. Soovides vältida teise osapoole huvide kahjustamist, ei puuduta intervjuerija teemasid, mis on problemaatilised ennekõike tema enda jaoks (Hermanns 2004: 211–212). Nõustun Hermannsi seisukohaga, kuid leian, et parem on olla empaatiline ja ettevaatlik kui arvata, et kõike võib küsida otse ja keerutamata. Sellistest enesekaitsemehhanismidest peaks intervjuud tegema minnes siiski teadlik olema. Iseasi on, kas ollakse valmis seda endale tunnistama.

Asudes teiste uurijate huvides (biograafiliste) intervjuude tegemise juurest oma teadustöö tarvis nõukogudeaegseid põllumajandusliidreid küsitlema, nende elukogemuse ja mineviku mõtestamise viiside vastu huvi tundma, leidsin end peagi uuest olukorrast. Pidin hakkama seni minu seisukohalt peamiselt emotsionaalsele tasandile jäänud kohtumisi analüüsima, akadeemilisteks tekstideks vormima ning avaldamise korral muuhulgas ka intervjueritavate reaktsioonide ja teiste uurijate kriitikaga silmitsi seisma. Rolli muutumisega kasvas vastutuse määra, mis omakorda tekitas kõhklusi valitud tee õigsuses ja otstarbekuses. Kimbatust suurendas asjaolu, et olin endisest põllumajandusjuhist vanaisa kaudu uurimisteemaga ka isiklikult seotud.

Kuigi eespool mainitud kohtumine oli näidanud mu seisukohtade suhtelisust ja (eluloo)intervjuu kui uurimismeetodi ületähtsustamise võimalikkust, osutus uue rolliga toime tulemine raskemaks, kui olin arvanud. Ma ei teadnud ühtäkki enam, mis õigusega ma üldse tungin teise inimese ellu, “korjan” tema loo üles, lahkun ja räägin kuulnud edasi (vt Plummer 2005 [2001]: 289–290). Miks peaks inimene, kelle uurija on pannud informandi rolli, vajama, et keegi tema elulugu ja ütlosti analüüsib ning need konverentsiettekande ja/või (teadus)publikatsiooni kujul avalikuks tekstiks muudab? Intervjueritav ei pruugi end neis kirjutistes ära tunda ning kogeb, et temast on valesti aru saadud, tema usaldust ehk (tahtmatult) kuritarvitatudki, haiget tehtud. Ma ei saa teistele inimestele negatiivsete emotsioonide tekitamise eest vastutust enda peale võtta, see ei ole ka mõistlik. Pean aga endalt siiski küsima, kuidas ma oma tegevust õigustan. Milleks ja kellele seda vaja on? Tunnistan, et varem ei osanud ma neid küsimusi esitada ega kahelnud seetõttu oma töö mõtestatuses ja õiguspärasuses.

Ma ei leidnud nendele küsimustele vastuseid ja see väljendus ka mu võimetuses hakata analüüsima uurimuse pilootfaasis tehtud intervjuusid. Uurimistöoga seotud eetikaküsimusi käsitleva kirjanduse lugemine vaid süvendas tunnet, et olin olnud naiivne ning välitõid liialt idealiseerinud mõlemaid osapooli

rikastavate kohtumiste (ja enesearengu) kohana. Teoreetilise ettevalmistuse paranedes muutusin veel (enese)kriitilisemaks kui varem.

Teadlik distantsi loomine, mida sellistel puhkudel soovitatakse, näis mulle sel hetkel liialt silmakirjaliku ja meelevaldsena – petliku eneseõigustusena. Samal ajal tundsin end intervjueeritud põllumajandusjuhtide, sh vanaisa, ees süüdi. Kuna ma ei olnud jõudnud nende intervjuusid läbi töötada, ei olnud mul võimalik ka neile midagi “tagasi” anda. Samas selleks, et oleksin saanud nende soovidele vastu tulla – oma tööd neile lugeda viia – ning järgmisel kohtumisel neile tegemata töö pärast piinlikkust tundmata otsa vaadata, pidin end suhtest intervjueeritavaga tõstma suhtesse (akadeemilis(t)e) lugeja(te)ga – kirjutama hakkama. Tundsin aga, kuidas räägin neid seda tehes justkui taga ega osanud esialgu selle olukorraga toime tulla. Samas ei saanud ma ka alustatud poolleli jätta ning “unustada”, et olin nõukogudeaegsete põllumajandusjuhtide kogemuste ja nende tänase mälu poliitilise tegevuse vastu huvi tundma hakanud.

Järgnevast, uurimuse pilootfaasis tehtud intervjuu katkest on näha, kuidas püüan kõrvale põigelda intervjueeritava soovist teada saada, millal ta saab mu uurimistööd lugeda. Ma ei osanud vastata ning teadsin, et täitmata lubadustega seondub süütunne, mis ajaga võib kasvada. Oma osa mängis siin tõsiasi, et olin vanaisa kaudu selle uurimisteamiga lähedalt seotud. Seetõttu ei osanud ma vajalikku distantsi luua – end teadlikult kuulaja rollist analüüsija rolli tõsta. Välitoid alustades ei teadnud ma, et lähiringi kuuluva inimese intervjuude tõlgendamise võib kaasneda nii palju kõhklust. Arvestades tema ja paljude teiste kauaaegsete põllumajandustöötajate vanust, tundsin, nagu jookseksin ajaga võidu. Sellele viitasid ka lahkunud kolleege meenutanud põllumajandusliidrid. Üks osa mu hirmust seostuski ajalikkusega. Mul oli tunne nagu peaksin inimestelt, kelle lugu kuulama, oma käsitlusele justkui teatud moraalse heakskiidu saama, sest ma ei taha neid oma tõlgendustega pahandada. Elu on aga näidanud, et ma ei pruugi seda jõuda.

V1: *Vaata nüüd ongi just viimane aeg, sest meie... Meie ajad hakkavad **otsa** saama.*⁵

V2: *Miks ta ei hakka. Ega me tea, mis me homme teeme enam.*

V1: *Ja siis ongi viimane aeg selle asjaga üldse tegeleda, kui... Kui **tahe-takse** tegeleda.*

V2: *Ja minul... Ma hea meelega võtan teid uuesti siia küsima ja kuulama. Aga siis mulle jääb veel... Kui seda... **Trükite** oma [--] tööd...>*

K: *Jah.>*

V2: *Ühe eksemplari, saaks siis ühe **tõmbe** omale.*

K: *Jah. Ja võib esialgu niimoodi: ma kirjutan lindilt maha selle kõik ja siis ma toon Teile Teile intervjuu.*

V2: *Aa, ja siis redigeeri....>*

K: *Töö kirjutamisega läheb ikka aega.*>

(V1 ja V2 – 1930. ja 1931. aastal sündinud endised põllumajandusjuhid;
K – siinkirjutaja, V1 lapselaps; intervjuu 2007.)

Rollikonflikt suurendas mu kimbatust veelgi. Kord ütles vanaisa, et noorema põlvkonna esindajana ei olegi ma võimeline aru saama nõukogudeaegsest sotsiaalsest reaalsusest, inimeste valikutest ning nende puudumisest. Lapselapse rollist väljumata võtsin seda märkust võrdlemisi tõsiselt. Teisalt, viidates kolhooside ja sovhooside temaatikaga seonduvatele konfliktsetele ajaloonägemustele, rääkis ta aga oma endisele kolleegile, et minu töös saab see “objektiivselt kirja pandud. Siis on nagu teistmoodi see värk” (V1, sünd 1930, intervjuu 2007). Seega käsitas ta mu tegevust justkui objektiivse tõe väljaselgitamisena, pidades siinkohal silmas seda, et nõukogudeaegsest maaelust ei räägitaks vaid negatiivsetes toonides. Mina aga mõtestasin oma tööd eeskätt ühe sotsiaalse rühma subjektiivsete vaatepunktide tõlgendamisenä.

Mina ei saa praegu sinu mõtetest ja üldse asjadest aru. Milleks sul siukest asja, jama [seda uurimistööd teha] vaja on? See ei ole niisama lihtne asi, see on üks igavene... Pärast veel sõimatakse ka sind, kui sa midagi head seal [nõukogude aja kohta] välja tood. Sa võid uurida ja ainult halba välja tuua, siis kiidetakse. (V1, sünd 1930, intervjuu 2007.)

Nii on selles rollikonfliktis ja alateadliku kaitsepositsiooni võtmises oma osa ka nõukogudeaegsete põllumajandusjuhtide avaliku kuvandi vastuolulisusel. Ühelt poolt hinnatakse neid kui maaelu edendajaid (nt Kokk 2006; Põlvamaa 2006), teisalt aga nimetatakse halvustavalt punaparuniteks ja okupatsioonivõimude kaastöötajateks (nt Kümmel 2005). Endiste põllumajandusjuhtide tööaastate meenutamine võib avalikkuses raskusi tekitada, leida n-ö ebasobivate mälestustena mittemõistmist. Nende kuvandi muudab problemaatiliseks tõsiasi, et nad ei olnud valitseva režiimi vastased – vabadusvõitlejad ja dissidendid, kelle lood olid 1990. aastatel avaliku huvi fookuses. Nad olid nõukogude ajal võimupositsioonil ning sellisena vaadates võrdlemisi edukad kohanejad. Seega on nende mälestused omaaegsetest (töölalastest) kordaminekutest (nt sotsiaalobjektide rajamine, täiendavate ressursside väljarääkimine, varuosade ja lisaööda muretsemine, sotsiaalküsimuste lahendamine) lahutamatult seotud avalikkuse negatiivse hinnanguga terve nõukogude süsteemi ja selle võimumechanismide kohta. Kui privaatsel ja kohalikul tasandil võib täheldada teatud järjepidevust, nt tunnustatakse omaaegset majandijuhti tänukirjaga panuse eest kodukandi arengusse, siis nõukogudejärgsel institutsionaalsel mälupoliitilisel maastikul kõlavad hääled ei pruugi olla endise põllumajanduseliidi suhtes alati toetavad.

See vastuolu on väljendunud ka parteipoliitikas – Rahvaliidu ning Isamaa ja Res Publica Liidu põllumajandusministrite tegevuses.⁶

Tahtmata muutuda kellegi hääletoruks, soovisin tööd alustades sisimas siiski osundada avalikkuses levivate seisukohtade kohati võitlevale must-valgusele (nt “See kool [Eesti Põllumajanduse Akadeemia] loodi eesti taluelu hävitajate kasvatamiseks. [...] Põllumajandusülikool on tootnud mitu põlvkonda kolhoosikorra aktiviste, kel praegu suuri identiteediraskusi” (Kross 2002)). Tahtsin lisada sellele kuvandile ka teisi varjundeid, näidates mõlema osapoole ajalookäsitluste seotust nende kogemuste, maailmavaate ning seda vorminud ühiskondlike tingimustega. Kui utreerida, siis ma ei näinud oma vanaisas “eesti taluelu hävitajast kolhoosikorra aktivisti” pelgalt seetõttu, et tema diplomi on välja andnud EPA ning suurem osa tema (töö)elust möödus nõukogude ajal. Teatud mõttes see konflikt ka paelus mind, tegi potentsiaalsed vestluskaaslased kuidagi huvitavamaks. Samas pani see mind ka endalt küsima, kelle võitlust ma võitlen. Uurijana peaksin püsima etnoloogi/analüüsija rollis. Kuidas aga luua ja säilitada erialast tõsiseltvõetavust nii, et ma seejuures tahtmatult oma intervjueeritavate õigusi ja tundeid ei riivaks? Seejuures lootsin, et nad võiksid end mu tekstides ka ära tunda. Kuidas aga jõuda intervjuude tegemise ja litereerimise juurest süümepeinadeta järgmisesse uurimistöö faasi, seda ma ei teadnud.

Enese avamisest enese peitmiseni: isiklikust välitöökogemusest avalikuks tekstiks

Refleksiivse kultuuriuurimise keskmes olev põhimõte avada uurija tausta tähendab tunnistada ja teadvustada oma mõju uurimisprotsessi kõikides etappides välitööde planeerimisest tulemuste avaldamiseni. Selle eelduseks ja tingimuseks on ausus iseenda vastu. Uurijalt oodatakse, et ta kasutaks umbisikulise kõneviisi ja mitmuse esimese pöörde asemel mina-vormi ning analüüsiks teiste kogemuste kõrval ka oma üleelamisi. Professionaali kuvandi loomiseks ja hoidmiseks peab aga siiski ära tundma, kust läheb “pihtimuste” ja teadusliku teksti piir. Nii tähendab välitööst avalikult kirjutamine tahes-tahtmata ühtaegu nii enese avamist kui ka enese peitmist. Kui lugejal hakkab ebamugav, on autor teatud joonest üle astunud.

Teoreetiliste ja metodoloogiliste seisukohtade käsitlemise kõrval on oluline teadvustada välitööga seonduvaid subjektiivsemaid vaateid ja emotsioone. Nii on võimalik hinnata muu hulgas ka näiteks uurija isiksusetüübist ja elukäigust tulenevat mõju uurimisprotsessile, seda nii temal endal kui ka teistel lugejatel. Eespool tõstatatud (eetika)probleemidele saab refleksiivselt ja kriitiliselt

läheneda vaid vajaliku ajalise ja vaimse distantsi olemasolu korral. Järgnevalt vaatan, kui pikk on see vahemaa minu puhul.

Eluloouurimine tähendab teise inimese eluga mängimist (Plummer 2005 [2001]: 300). Seega tuleb uurijal olla väga ettevaatlik. Intervjueerimise tehnikate teadmisest ja tundmisest olulisemgi on teisest inimesest hoolimine, mõistmine, tema õiguste ja vajadustega arvestamine. Biograafilise meetodi kasutajal puudub sageli tugitooliteoreetiku füüsiline ja emotsionaalne turvalisus (Faraday & Plummer 2005 [1979]: 269), kuna eluloouurimine on vägagi isiklik ja emotsionaalne tegevus, mis mõjutab nii intervjueerijat kui intervjueeritavat (Plummer 2005 [2001]: 286). Kui formaalsemate, struktureeritumate meetodite kasutamise korral jäävad osapooled enamasti võõraks, siis eluloouurimise puhul on isiklike seoste tekkimine vältimatu (Faraday & Plummer 2005 [1979]: 264).

Oma elust rääkimine nõuab kõnelejalt nii füüsilist kui ka psühholoogilist pingutust (Kaźmierska 2005 [2004]: 366). Võib öelda, et samad või veelgi rangemad nõudmised seab see intervjueerijale, kellelt oodatakse tähelepaneliku kuulamist, positiivset tagasisidet, paindlikkust, julgustavat käitumist ja empaatiavõimet, usaldusliku ja turvalise atmosfääri loomist ning palju muud, sõltuvalt intervjueeritava isikust ja olukorrast. Atkinsoni sõnul on intervjueerija ülesanne luua õhkkond, milles teine osapool tunneb end vabalt ja mugavalt (Atkinson 1998: 30). Seejuures asub uurija ise peaaegu alati võõral territooriumil ning peab end kohandama vastavalt situatsioonile ja keskkonnale. Sisemiselt rahutu intervjueerija, kes ilmutab oma ärevust, ebakindlust ja hirmu närvilisuse, pealetükkivuse ja/või paljusõnalisusena, kannab need emotsioonid üle ka teis(t)ele. Seega on intervjueerija esmane kohus tunda ennast vabalt ja mugavalt, alles seejärel võib ta luua õhkkonna, milles teised seda sama teha saavad. Seisneb ju hea intervjuu saladus paindlikkuses ja võimes kohaneda erinevate olukordadega (Atkinson 1998: 21). Harry Hermannsi (2004) sõnul tuleb intervjueerijal esimeste minutite jooksul n-õ lava korda seada, et mõlemad osapooled saaksid oma rolliga kohaneda. Intervjueerija peab arvestama ka erinevate tähendustega, mida talle võidakse omistada, ning aduma, kelleks teda peetakse (Hermanns 2004: 210). Hermannsi järgi ongi rollijaotusest arusaamise võime (st kellena teda nähakse ja kellena vastaspool käitub) intervjueerija puhul väga oluline. Tähtis on ka oskus võimaldada vastaspoolel rolle vahetada, lasta tal näidata oma isiksuse erinevaid tahke (Hermanns 2004: 211). Kuidas see aga õnnestub, on iseasi. Nii näiteks ei pruugi intervjueeritava loole kaasa elav kuulaja adudagi, kuidas ta on märkamatult vahetanud ühe rolli teise vastu.

Kuivõrd oma elust kõnelemine on võrdlemisi intiimne tegevus, peavad intervjueerija ja intervjueeritav looma suhte, milles on nii sümpaatiat kui ka usaldust. Seejuures on mõlemal poolel intervjuu suhtes teatud ootused. Kaja Kaźmierska sõnul oletatakse, et intervjueeritav soovib end (sageli alateadlikult)

heast küljest näidata (Kazmierska 2005 [2004]: 367). Seda võib tegelikult öelda ka küsija kohta: tahame ju leida välitöödel kohatud inimesega kontakti ja ühist keelt, et ta räägiks meile loo, millest on uurimisel abi. Soovime talle meeldida, sest ebasümpaatse kaaslasega ju kuigi pikalt ja põhjalikult ei vestelda, kõnelemata talle oma isikliku töö ja maailma avamisest. Võib vaid oletada, mis ajendab intervjuueritavat seda tegema. See võib olla nii soov lihtsalt kellegagi rääkida, vajadus pihutada, õiglus jalule seada, järeltulevaid põlvi õpetada või oma isikule suunatud tähelepanu nautida. Mis teda ka ei motiveeriks, ootab ta kuulajalt mõistmist ja enda suhtes lugupidavat käitumist. Need ootused laienevad ka intervjuerija/uurija edasisele tegevusele – salvestatud materjali analüüsimisele ning tulemuste avaldamisele.

Uuri suhted intervjueritavatega võivad aga olla vägagi pingelised. Suhtluse arenedes muutuvad rollid ning ühel hetkel võib olla raske tõmmata piiri sõbra ja uuritava vahele, distantsi luua. Annabel Faraday ja Kenneth Plummeri sõnul tuleb endale meelde tuletada, et sellised suhted erinevad igapäevastest suhetest (Faraday & Plummer 2005 [1979]: 265). Mis saab aga juhul, kui intervjueritavaks on lähedane inimene? Kuidas mõjutab uurimine olemasolevaid suhteid? Atkinsoni sõnul ei ole ju pärast eluloo intervjuud inimsuhtes enam miski endine, kuna see puudutab kõige isiklikumaid kogemusi ja tundeid (Atkinson 1998: 36). Pereringis uuri rolli võttes eirasin teatud omavahelise suhtluse reegleid (vt Vuorinen 2001: 239): küsisin “rumalaid” küsimusi, mille n-ö enesestmõistetavad vastused vanaisa teinekord häirisid. Sellest lähtuvalt olid nendes intervjuudes tähelepanu keskmes ka minu uurimismeetodit puudutavad küsimused: kui loen majandikroonika läbi ja räägin teiste põllumajandustöötajatega, tean, kuidas asjad olid. Vastasel juhul aga ei ole mul muud kui vaid tema subjektiivsed mälestused, leidis ta. Sellist perspektiivide vastuolu ei olegi tõenäoliselt võimalik ning ehk ka vajalik vältida. Olin aga intervjuerijana tahes-tahtmata ka ise aktiivsem (ja samas haavatavam) ning sekkusin intervjuu käiku rohkem kui teiste puhul.

*K: Mis olid need **rõõmud** selle töö juures ja mis olid niuksed, mis valmistasid teinekord kõvasti peamurdmist? [---]*

V1: Rõõmud olid see, et... Et ähvardati kinni vahest panna mustade asjade eest. Aga ilma musti asju tegemata sa ei saand õiendada. [---] Nüüd seda on raske... Raske sulle selgeks teha, kui sa ise ei ole eluga kursis.

K: Aga ma olin siis nii väike lihtsalt. Ega ma ei mäletagi. [---] Esimesel töökohal, [---] kuidas seal see eluolu oli?

V1: No kus... Kus mina sinule saan seda rääkida? Mina saan oma sellest ju... Mätta otsast vaadata.>

K: Ei, seda...> Seda ma tahangi teada, kuidas sulle paistis see. [---] Mida sa mäletad selle kohta? Just see sinu mätas mind huvitabki.

V1: *Mis minu mätas? Minu mätas ei ole... Ei ole mingisugune otsustus. Võib-olla, et ma ei puutundki niisuguste asjadega üldse kokkugi, mis tegelikult seal oli, ja ütlen hoopiski midagi täiesti vastupidist.*

(V1, sünd 1930, intervjuu 2007.)

Teisalt aga lähendasid diktofoni saatel veedetud tunnid meid ning viisid teda taas kokku ka paari endise kolleegiga – esimesed intervjuueeritavad leidsin tänu temale. Kuigi tema isiklik võrgustik on aidanud mul intervjuueeritavaid leida ning lähedast oli mõnes mõttes ka justkui lihtsam intervjuueerida, asusin just seetõttu alateadlikult kaitsepositsioonile. Oma pere ja tuttavate ringis tehtava uurimistööga kaasnevatest dilemmadest kirjutanud Pihla Vuorinen tõdeb, et uurimiseetiliste küsimuste “tähtsus võimendub, kui uurimuses osalevatel inimestel on pikka aega kestnud ühine minevik” (Vuorinen 2001: 242). Kui lähedase intervjuueerimisega sain hakkama, siis kui kaugele julgen ma minna tema loo tõlgendamise ning avalikuks tekstiks vormimisega? Vuorinenil kaasnes oma pere pärimusest kirjutamisega “kartus, et see on vähehuvitav, liialt isiklik ja triviaalne” (Vuorinen 2001: 241). Mina kartsin, et võin kirjutades tahtmatult vanaisa ja/või teisi intervjuueeritud põllumajandusjuhte kuidagi pahandada või solvata. Teise inimese privaatsfääri sisenemise ja elukäigu meenutamiseks ettepaneku teinuna ei tohi ma ju osutatud usaldust kuritarvitada. Pihla Vuorinen tunnistab samuti, et on oma pereliikmete jutustustest kirjutamisega ettevaatlikum: “uurimise vaatenurk ei õigusta kunagi mingilgi moel teise inimese ja tema jaoks raskete teemade käsitlemist avalikkuse ees” (Vuorinen 2001: 239–241). Peamine pingekoht on temalgi seotud avaliku tasandiga.

Oma tõlgendustega loob uurija intervjuueeritava avaliku näo.⁷ Kuid kas see peab ka välitööl oleva kultuuriuurijaga kohtunud inimesele meeldima, kas ta peab end uurija tekstis ära tundma? Kas uurija käitub ebaetiliselt, kui avaldab teksti, mille sisuga intervjuu andnud inimene nõus ei ole? Kuigi uurija ei saa muidugi enda loodud kuvandi võimalikke retseptisioone kontrollida, lasub tema õlul ometi teatud vastutus, kuivõrd talle on vastu tulnud, temaga räägitud, ehk isegi liialt usaldatud. Välitööl olev kultuuriteadlane ei käitu üldjuhul pealetükkivalt, ta ei vaidle vastu ning püüab vestluskaaslasele meeltemööda olla. Toetava ja heatahtliku kuulaja tõttu võib intervjuueeritav diktofoni ning avaliku tasandi, mida see esindab, unustada. Sestap ongi intervjuueerija/uurija ülesanne intervjuueeritavat kaitsta, hoolitseda teatud mõttes ka selle eest, et tema õigusi ei rikutaks. Uurija saab seda teha näiteks avaldamiseks mõeldud teksti toimetades, mis on samas samuti problemaatiline. Ühelt poolt on see küsimus usaldusest, teisalt aga vastutusest.

V3: *Ise tunnete, mis seal ülearune on, visake välja. Ja võib-olla seda [---] teemat, seda praegu...*

K: *See on mul lihtsalt teadmiseks.*

V3: *Teadmiseks jah. Las ta olla, jah.*

K: *Ma saan aru, et see on väga delikaatne.*

V3: *On, on delikaatne jah.*

K: *See lihtsalt on mu enda taustateadmine, et ma kuskilt ei hakka sealt...*

(V3 – endine põllumajandusjuht, sünd 1936; intervjuu 2011.)

Avaliku-privaatse vaheline rajajoon ületatakse teatud mõttes juba intervjuuga nõustudes. Vestluse salvestamine, kõneldu diktofoni abil taasesitust võimaldavasse vormi püüdmine toetab seda meelde ning võib intervjuueeritava liigse eneseavamisega kaasneva ohu ning võimaliku kriitika tõttu valvsaks muuta. Diktofon kehastab kujuteldavat vastuvõtjat (nt lähedasi, kolleege, kodukandi inimesi, teadlasi, võimukandjaid, laiemat avalikkust jt), kellega vastaja intervjuu ajal kaudses dialoogis on (Pöysa 2009: 53). Enamasti ei kuule kujuteldav vastuvõtja siiski intervjuu helisalvestust, vaid lehitseb selle asemel ajakirja või raamatut. Seda muidugi eeldusel, et ta valdab (võõr)keelt, milles seda on analüüsitud. Sügavama (teadusliku) huvi korral seab ta sammud arhiivi (kui intervjuud on sinna antud), et neid kuulata ning transkriptsioone lugeda. Loodetavasti jääb see ka digitaalarhiivide ajastul nii, et (delikaatseid) isikuandmeid sisaldavad, tundlikke teemasid puudutavad omaeluloolised jutustused, mida intervjuueerijaga on jagatud, ja nende salvestused ei muutu internetikeskkonnas (vabalt) ligipääsetavaks. Seda võiks teoreetiliselt teha vaid juhul, kui selleks juba intervjuu ajal luba küsitakse. Siingi aga tekib küsimus, kas näiteks kõik intervjuueeritavad mõistavad, mida see endaga kaasa võib tuua, ning tajuvad virtuaalmaailmaga seotud ohte.

Kujuteldava vastuvõtja hääl tuleb selgelt esile neil hetkedel, mil intervjuueeritav palub diktofoni kinni panna. On neid, kes teevad seda selleks, et järele mõelda ja küsida, millest nad peaksid edasi rääkima. Nendel võimaldab see paus mõtteid koguda ning oma jutustuse esitamist soravalt ja justkui katkematult jätkata – tulemuseks on sidus mõttearendus. Teised aga kasutavad seda selleks, et öelda asju n-ö mitteametlikult. Enamasti on siis tegemist võrdlemisi delikaatsete teemadega, mis peaksid jääma intervjuupartnerite vahele.

V1: *Mis sul see [diktofon] käib või?*

K: *Praegu käib jah.*

V1: *Ma ei saa rääkida sulle midagi.*

(V1, sünd 1930, intervjuu 2011.)

Kujuteldavad vastuvõtjad on kirjutamise ajal silme ees ka uurijal, mõjutades enesetsensuuri ja sõnakasutust. Nii püüab uurija kirjutamise ajal sageli oma teksti lugeda erinevate vaatenurkade alt ja aimata vastuvõttu: välitöödel ko-

hatud inimestele ei tahaks liiga teha, kolleegide ja laiema üldsuse ees tahaks esineda professionaalselt. On ilmne ja üldjuhul ka paratamatu, et akadeemilise uurimusega seotud ootused ei kattu intervjueeritava (eeldatavate) ootustega, mistõttu võib ta end petetuna tunda: uurija ei suutnud tema eesmäärke täita. Kuidas selle teadmisega asuda kuulaja rollist analüüsija omasse? Kuidas luua teistest inimestest kirjutamiseks vajalikku distantsi? Selleks, et liigsest subjektiivsusest tulenevaid karisid vältida, keskendub Alexandra Bobretsova näiteks uurimiseesmärkidele ja -meetoditele ning püüab välitööpäevikut pidades oma subjektiivsusest teadlik olla, seda kriitiliselt analüüsida (Bobretsova 2002: 22–23). Teisisõnu peab uurijal olema mitu taju- ja identiteedikihti, kinnitab autor samas. Kuidas aga selleni jõuda? Mis saab, kui sisemisi vastuolusid ei õnnestu lahendada?

Kuidas vabaneda tundest, et kasutan lähedast ära? Tahes-tahtmata olen sel juhul ehk nii küsimuste esitamisel kui ka vastuste tõlgendamisel ettevaatlikum. “Uurija peab oma tööprotsessi käigus vaagima, mis on tema kõige lähedasem referentsrühm, on ta ennekõike uurija või hoopis pereliige, ja kelle suhtes on ta lojaalne” (Vuorinen 2001: 242). Kas ma olen ebaprofessionaalne, kui ütlen, et olen ka pärast uurimistöö alustamist ikkagi oma lähedas(t)ele lojaalne? Kuidas säilitada tasakaalu erinevate rollide vahel? Esmajoones tuleb arvestada intervjueeritavate õiguste ja huvidega (nt Atkinson 1998: 37). Kui kaugele ma võin oma töös minna, ilma et tekiks oht kaotada nende usaldust? Mis õigusega võin ma üldse “siseneda” teiste inimeste subjektiivsetesse maailmadesse ja neist üldsusele teada anda (Plummer 2005 [2001]: 278), neist oma versiooni esitada? Olen teadlik, et ma ei saa oma tegevust põhjendada “informantidele hääle andmisega” (Pöysä 2009: 43). Kuid kas uurija saab üldse “kirjeldada seda, kuidas inividid oma kogemustele tähendust omistavad” (Kaźmierska 2005 [2004]: 375)? Sündmusest saab alles refleksiooni, kuju andmise käigus kogemus (Welzer 1998: 168). Selle endalegi lahtiseletamine võib olla väga keeruline ja mitmetasandiline protsess, kogemuse teistele vahendamisest rääkimata. Kui ma ei suuda või ei tahagi ehk alati oma kogemusi lahti mõtestada, siis miks peaksin ma arvama, et teiste elukäiku ja valikuid on kergem tõlgendada, n-ö ära seletada?

Kas ärakasutamise tundest ajendatud kaitsekäitumise (Hermanns 2004: 211) teadvustamine ja selle põhjuste analüüsimine on lahendus? Mulle tundub, et akadeemilise maailma silmis võib see ju nii olla. Kogemused on aga näidanud, et ühelt poolt tuleb osata teadlikult sõnu valida, st professionaalse uurija kuvandi loomiseks ja säilitamiseks peab emotsioonide ja sisekaemuste avaldamisel siiski tagasihoidlik olema. Refleksiivsust küll soodustatakse, kuid teatud piirides, sest teadusartikkel ei ole uurija päevaraamat. Teisalt ei ole võimalik ega ka vajalik kõiki kogemusi ära seletada, isiklikest tähendustest tühjaks

rääkida, intiimsele tasandile kuuluvat avalikuks muuta. Meil kõigil on õigus subjektiivsetele tõlgendustele, saladustele, mis on võõra (interpretatsiooni) eest varjatud, kaitstud.

Kui intervjueeritavad sooviksid oma kogemuste analüüsimisel ja mõtestamisel abi, siis läheksid nad pigem sõbra, psühholoogi või targa juurde. Nad ei pöörduks kultuuriuurija poole, kes hiljem nende (elu)lugudega korduvalt mööda konverentse sõidab, sel teemal artikleid kirjutab ja teiste teadlastega mõtteid vahetab. Ruthellen Josselsonigi ehmatas tema uurimuses osalenu ütlus: “Teie seletus selle kohta, miks ma teatud valiku tegin, tegi mulle mitu asja selgemaks...” Professionaalne nõustaja Josselson küsib: “Mis õigus on mul talle oma tõlgendust peale suruda? See ju erineb psühhoteraapiast, kus keegi soovib minu tõlgendusi ja isegi maksab nende eest?” (Josselson 2005 [1996]: 337) Mis siis veel rääkida näiteks etnoloogiast, kus üldjuhul ei kutsu keegi ise uurijat oma elu interpreteerima, kogemusi jm laiemat sotsiaalkultuurilist tausta arvesse võttes lahti seletama? Intervjueeritav oli nõus vaid Josselsoniga rääkima, ta ei nõustunud kunagi olema tema elu kohta käivate tõlgenduste subjekt (Josselson 2005: 337). Teksti fikseeritud elu aga hakkas elama omaette elu, muutudes justkui elatud eluks (Plummer 2005 [2001]: 300).

Ma ei kujuta ette, kuidas seletada intervjueeritavatele tekstianalüüsi keerulisi protseduure ja võimalikke tagajärgi ning säilitada seejuures vestluse käigus loodud kontakt ja sõbralik atmosfäär. Isegi, kui neil on uurimisprojekti peamised eesmärgid teada ning nad on andnud suulise või kirjaliku nõusoleku oma eluloo kasutamiseks teaduslikes uuringutes, ei tea nad ju tavaliselt, kuidas võidakse öeldut tõlgendada. Näiteks biograafilis-narratiivse intervjuu meetodi (Rosenthal 2005 [2004]) kasutamise puhul on eluloo (*life story*) – elust loodud subjektiivse jutustuse – analüüs olulisem kui elukäigu loo (*life history*) – jutustatava elu objektiivsete kogemuste ja sündmuste – analüüs (Rosenthal, tsit Kaźmierska 2005 [2004]: 370). Kaźmierska sõnul arvavad eluloointervjuuks nõusoleku andnud inimesed tavaliselt, nagu viitaks uurija nende elukäigu loole. Neil ei ole aimugi näiteks strukturalistlikust tekstianalüüsist, mille eesmärk on kirjeldada ja tõlgendada lugude konstruktsiooni. Jutustaja on nõustunud oma elulugu rääkima tõenäoliselt hoopis teiste ootustega. Uurija aga analüüsib seda sügavuti, sh detailideni, mida kõneleja eelistaks ehk varjata. (Kaźmierska 2005 [2004]: 370–371.) Kuid siiski, miks uurija arvab, et ta on selliste detailideni üleüldse jõudnud, “peidetud” põhjused “avastanud”?

Ajalooteaduste raames kujunenud suulise ajaloo uurija kohta on öeldud, et ta “saab kohe intervjuerimise käigus kontrollida oma tõlgenduse põhjendatust/kehtivust” (Jaago 2006). Mina aga ei saa näiteks intervjueeritavalt küsida: “Kas te ei räägi kommunistlikusse parteisse kuulumisest sellepärast, et te arvate, et see on tänapäeval taunimisväärne?” Minu intervjuumeetod on

lihtsalt teistsugune:⁸ püüan vältida oma tähendusstruktuuri peale surumist, et näha, mis teemasid vastaja ise tõstatab ning kuidas ta seda teeb. Liiatigi kerkivad mitmed küsimused üles alles intervjuud transkribeerides ja analüüsid. Kordusintervjuu võimaldab küll oma tõlgenduste paikapidavust testida, kuid teatud asju ei saa ma ka siis otse küsida.

Folkloristikast lähtuv pärimusliku ajaloo uurimine nõuab “erinevate vaatepunktide kõrvutamist ja üldisema ajaloolise konteksti loomist, mis omakorda eeldab erinevat tüüpi allikate kompleksset kasutamist” (Jaago 2006). Tõlgendades intervjuusid nii uuritava rühma sisest (*emic*) kui uurijapoolset (*etic*) perspektiivi kasutades, ning kõrvutades neid erinevate allikatega, taandub see, mida uurija nendest välja loeb, siiski tema analüüsivõimele. Intervjuusid võib teiste allikatega kõrvutada ja loota, et seda tehes liigutakse “tõele” lähemale. Selle kohta on aga Satu Apo tabavalt öelnud, et ta jõudis oma allikaid n-ö distantsilt vaadates, nende ajaloolist ja sotsiaalset konteksti arvesse võttes “tüüpilise *etic*-uurija positsioonini: nägin oma materjalis selliseid tähendusi, mida selle loojad silmas ei pidanud või millest nad polnud teadlikud” (Apo 2003: 229). Iseasi, kas uurimuses osalevad inimesed on selliste tõlgendustega nõus. Kas nad on ikka alati positiivselt meelestatud, kui näevad, et uurija on nende elu ja inimsuhted ühel või teisel moel ära seletanud? Kuid kas uurijale läheb intervjuueeritava meelehärm üldse korda?

Marianne Gullestadi (2004) järgi on uurija õigus teistest inimestest kirjutada seotud eeskätt erinevate vaatenurkade ja tõlgendustasandite (enese) kriitilise ja refleksiivse analüüsiga. Uurija õiguspärane autoriteet seisneb tema rakursside mitmekesisuses, dialoogilises lähenemises uurimisprotsessile ja selle osapooltele. Dialoogi astumine eeldab teiste väärilt kohtlemist, mida informandi mõiste kasutamine ja intervjuupartnerite nimel kõnelemine ei võimalda (Gullestad 2004: 322–325). Kaasaegsete omaelulooliste jutustuste analüüsil on (vähemalt teoreetiliselt) võimalik ja ka soovituslik intervjuu andnud ja/või eluloo kirja pannud inimeste poole pöörduda ja küsida, mida nad arvavad “leitnud” kontekstidest ja “ridade vahelt” välja loetud mõtetest. Näiteks Tiiu Jaago on seda teinud (Jaago 2003, 2008a). Eluloo jutustanute/kirjutanute arvamus uurija tõlgenduse kohta on omakorda kontekst, mis mõjutab tahes-tahtmata ka edasist analüüsi. Uurija võib sellest vastukajast küll vaikida, kuid ta ei saa jätta sellele reageerimata. Kui see võimalus inimese lahkumisega aga jäädavalt kaob, jääb tema avaliku näo eest “hoolitsemine” uurija ülesandeks. See aga ei kahanda uurija vastutuse määra, vaid võib hoopis seda suurendada, kuivõrd ta ei saa enam küsida.

Uurijaga kohtumine ei tohiks uurimises osalevale kogukonnale/indiviidile negatiivseid tagajärgi kaasa tuua. Kas uurija ülesandeks on kaitsta välitööl kohatud inimesi vaenuliku vastukaja eest? Kas lahendus on anonüümsuse

tagamises? Aet Annist on pseudonüümide kasutamist seletanud just sellega, et “ka kõige teadlikumal vastajal [on] raske aimata, missugusesse tervikkonteksti tema panus paigutub ja sestap ka seda, missuguseid konnotatsioone see võib kaasa tuua” (Annist 2011: 62). Kuivõrd uurimuses osalenud inimeste kontroll selle üle, kuidas nende käest saadud teavet kasutatakse, on piiratud, tagab uurija neile anonüümsuse.

Vastajal on küll õigus jääda anonüümseks, kuid Eesti-suuruses riigis, kus “kõik tunnevad kõiki”, on selle tagamine problemaatiline. Seega ei ole ma kindel, et nõukogude ajal põllumajandust juhtinud isikuid ära ei tunta. Mil määral tuleb intervjueeritav uurimuses “ära peita” ja mil määral “nähtavale” jätta? Kogumikus *Ruumi loomine. Artikleid maastiku kujutamisest tekstides* (2008a) ilmunud artikleid analüüsidest seostab Tiiu Jaago sellele küsimusele antava vastuse etnoloogia ja folkloristika traditsioonide, uurija ja uuritava vahelise usalduse loomise ning tõlgendustasandiga. “Mida enam on uuritav tekst seotud jutustaja tõlgendusega, seda enam eelistatakse teksti autorit nimeliselt esitleda [---]. Mida üldisem on tekst, seda vähem tekib vajadust viidata jutustajale [---]” (Jaago 2008b: 12). Olen pigem harjunud intervjueeritavate peitmisega. Võib öelda, et tunnen end seda tehes mugavamalt ja muretumalt kui nende täisnimesid kasutades. Oma intervjuude puhul ei seosta ma sellist toimimisviisi otseselt usalduse kujundamise ja oma vaatenurgaga (intervjueeritav kui teksti looja vs teate edastaja (vrd Jaago 2008b: 11–12)). Tajun seda pigem võimalikke probleeme ennetava kaitsekäitumisena (Jääts 2008; Annist 2011). Samas võib intervjueeritav olla aga vastupidisel seisukohal – oodata, et tema lugu ilmuks tema nime all (vt Korb 2005: 118).

Uurija peaks enda käest küsima, mis tunne on, kui keegi temast kirjutab ja püüab mõnetunnise intervjuu või kirjapandud eluloo põhjal ära seletada elus tehtud valikute tagamaid. See annaks talle aimu emotsioonidest, mis võivad tekkida uurimuses osalenul kirjutatut mustvalgel silmitsedes. Kogegin seda, kui lugesin mind intervjuerinud uurija tööd. Ma ei tundnud end tema tõlgendustes ära, samuti kummastas mind mõnevõrra avaldatud tekstikatkete valik. Kuid ma ei saanud enam midagi oma seisukohtade selgitamiseks ka ette võtta – kõik oli juba must-valgel kirjas, n-ö ära seletatud. Kui intervjueeritav (või analüüsi aluseks oleva teksti autor) end uurija tõlgendustes ära ei tunne ja need teda teinekord ka riivavad, kas temaga siis ikkagi oldi dialoogis või võeti tema hääl sel hetkel hoopis ära? Silmiavav oli ka viis, kuidas ma ülalmainitud tööd lugema hakkasin: kõigepealt otsisin välja kohad, kus oli juttu minust. Kogegin, et endast (ja oma elukäigust) rääkimise ja sellest kirjutamise protsess kutsus mõlemas osapooles – intervjueeritavas ja intervjuerijas – esile nartsissistlikke pingeid (Josselson 2005 [1996]: 335). Mind intervjuerides sai see uurija tahes-tahtmata oma valdusesse minu nartsissistliku kogemuse iseendast. Josselsoni sõnul

on uurija ebaõnnestumine selles küsimuses aga vältimatu: intervjuu andnud inimene tunneb analüüsitulemusi lugedes, et ta ikkagi ei kontrollinud küsitlajat, tema tõlgendusi (Josselson 2005 [1996]: 335–336). Kas teadmine, et antud küsimuses ei olegi võimalik tasakaalu leida, teeb selle probleemi olematuks?

Ruthellen Josselson (2005 [1996]) on teistest inimestest kirjutamisega seotud ebamugavustunnet tabavalt kirjeldanud (vt ka Vuorinen 2001). Oma kogemusi analüüsidest mõistsin, et minu komistuskivi seostub avaliku tasandiga ning seisneb hirmus, mida tunnen avaldamiseks mõeldud tekstide kirjutamise ja intervjuuerituid inimeste tahtmatu riivamise ees. Süütunne on seotud teadmise, et kirjutama asudes (lugejaga suhtesse astudes) tuleb end välitööl loodud isiklikest suhetest n-ö välja tõsta. See aga tähendab teatud mõttes nende avalikku tagarääkimist: sissetungijast saab reetur (Josselson 2005 [1996]: 340). Usalduslikus atmosfääris räägitud lugu hakkab diktofoniga kinnipüütuna ja mahakirjutatuna elama oma elu, side loo autoriga jääb üha nõrgemaks. Tema hääl küll kõlab, kuid tal puudub kontroll tähenduste ja (tõlgendus)kontekstide üle, millesse uurija ta asetab. Niisiis tunnen, et kasutan ära oma vanaisa ja teisi intervjuueritavaid, paludes oma huvides neil end avada. Lähedase inimese puhul seostub süütunne teadmise, et eluloost rääkimise käigus toimuva meievahelise sideme tugevdamisega kaasneb ka kolmas osapool – avalik tasand, kuhu see info peaks kunagi jõudma.

Rollikonfliktide lahendamine ei pruugi siiski alati välja tulla. Ühelt poolt soovitakse endast alateadlikult (ka iseendale) head muljet jätta ega tajuta tekkinud olukordi konfliktsetena. Teisalt tuleks uurimise huvides oma positsioon lahti kirjutada. Küsimus on aga selles, kui palju julgetakse end avada ning kui palju on üldse sobilik ja mõistlik seda teadusliku uurimistöö kontekstis teha. Nii võivadki uurimiseetikaga seotud küsimused näida kohati lahendamatud, sest ma ei oska endale seletada, miks ja mis õigusega ma kellegi (elu)lugu tõlgendan ja oma piiratud vaateväljast lähtuvalt analüüsin. Loodetavasti on aga Ruthellen Josselsonil õigus, kui ta ütleb, et selles ebamugavustundes on ka midagi head: just see ei lase meil uurijatena liiga kaugelt minna (Josselson 2005 [1996]: 340), kaitstes nõnda nii meid (Hermanns 2004: 212) kui meie vestluskaaslast.

Kokkuvõte

Välitöödel kujunevat keskkonda võib vaadelda enese tundma õppimise paigana – professionaalse võõrana nii oma kui teis(t)es kultuuri(de)s ringi liikudes on uurija teatud mõttes haavatav, sõltudes rohkem või vähem teel kohatud inimeste heatahtlikkusest ning juhatusest. Välitöö analüüs eeldab oma ko-

gemuste läbi töötamist, sh välja ja seal kohatud inimestega seotud tunnete teadvustamist. Tähelepanuta ei saa jätta ka seda, kuidas uurija oma tegevust mõtestab ja põhjendab ning millisena ta oma rolli näeb.

Seda teksti kirjutades tundsin mitmel korral, et peaksin ehk sellest hoopis loobuma ning tunnistama, et kuni ma ei oska rolle teadlikult lahus hoida ning oma allikatele pragmaatiliselt läheneda, ei peaks ma selle teemaga edasi tegelema. Allaandmise asemel otsustasin siiski proovida ning lahata just oma kimbatust ja ebamugavustunnet. Selle sammu astumise eelduseks aga oli piisav ajalise ja vaimse distantsi tekkimine, mis võimaldas mul oma kogemusi analüüsima hakata. Välitööpäeviku, mille täitmist on traditsiooniliselt sellistel puhkudel soovitatud, asemel otsustasin seda teha artikli vormis. Seda ühelt poolt seetõttu, et päeviku pidamine ei aidanud mind edasi. Teisalt aga sellepärast, et ehk aitab just avaliku teksti loomine lahendada uurimistööga seotud enese avamise ja enese peitmise küsimusi – jälgida tsensuuri mehhanismide tööle hakkamist ning avaliku ja privaatse vahelise piiri nihkumist. See aitab teadvustada ka selliseid rajajooni, mille põhjal peetakse üht uurijat tema enesevalitsemise oskuse tõttu professionaalseks, teist aga mitte. Meisterlik uurija peaks välitöid tehes olema hea suhtleja ja empaatiline kuulaja, kirjutuslaua taha istudes aga otsusekindel analüüsija, kes läheneb oma allikatele liigsete emotsioonideta ja vabana sõltuvussuhetest. Isegi kui ta seda aeg-ajalt teadvustab, suudab ta tunnetest siiski üle olla ja neid oskuslikult oma tekstidesse poetada. Tunnistades oma läbikukkumist selles küsimuses ning sõnades näidata end haavatavana, sain teadlikuks uurimisprotsessi eri tahkudest ja rollide paljususega kaasnevatest pingetest.

Refleksiivse kultuuriuurimuse põhimõtetest lähtuvalt püüdsin analüüsida neid vastuolusid ja nende põhjuseid. Keskendusin küsimusele, mis õigusega ma üldse uurin teiste, antud juhul endiste põllumajandusjuhtide, elulugusid ning mis probleemid sellega kaasnevad. Eetilistele probleemidele vastuste otsimine ja rollikonflikti lahendamine oli minu silmis esmase tähtsusega. Kõrvaltvaatajal võib siiski kergesti tekkida tunne, et tahan oma tööga kas kedagi õigustada, kellegi üle kohut mõista, kellelegi “häält anda” vm. Võttes aga endalt ära seni enesestmõistetavana tundunud õiguse teiste inimeste lugusid koguda, analüüsida ja tõlgendada, sattusin olukorda, mis näis lahendamatu. Mõeldes välitöödel kohatud inimeste kõrgele eale ja nende soovile mu tööd lugeda, tundsin süüme piinu. Olin (eluloo)intervjuude tegemist aastaid tõepoolest nautinud, ent analüüsimine tundus mulle sel hetkel, kui pidin seda tegema hakkama, keeruline ja raske. Rollikonflikti sattununa ei leidnud ma oma tegevusele enam õigustust. Sellegipoolest tundsin, et pean uurimistulemusteni jõudma, et kustutada intervjuupartnerite ees oma auvõlga. Kõnealune konflikt oli seotud nii lähisugulase ja uurija kui kuulaja ja analüüsija rollide ühildamisel

tekkinud vastuoludega. Lisaks erinevate rollide vahelisele pingele valmistas mulle raskusi ka oma välitöökogemuse ja sellest lähtuva analüüsi teaduskeelde tõlkimine. Intervjuuerimise kui võrdlemisi privaatse kogemuse avalikkuse ette toomine – uurimistulemuste avaldamine – tekitas kõhklusi. Kuidas jõuda uurija vaatepunktini, kuidas üldse hakata akadeemilist terminoloogiat kasutama, kui tegemist on lähedase inimesega? Oli hetki, kus teaduskeelde kuuluvate väljendite tarvitamine tundus kohatuna, liiga instrumentaalsena.

Aja jooksul kasvasin sellest kriisist tasapisi välja. Ma ei leidnud vastust kõikidele küsimustele, küll aga ei võta ma intervjuude analüüsi ning tulemuste avaldamisega seotud kitsaskohtade tõttu välitööde tegemist enam enesestmõistetavana. Olen teadlik ka (enese)kaitsemehhanismidest, mis minus aeg-ajalt tööle hakkavad, ning püüan neid jõudumööda analüüsida.

Süümepiinu tundvale uurijale võib ju näida, et ta on välitöödel kohatud inimeste suhtes vastutustundlik ja empaatiline. Harry Hermannsi sõnul on selline intervjuuerija/uurija aga hoopis sisemiselt ebakindel, varjates oma ebalust (liigse) ettevaatlikkuse maskiga (Hermanns 2004: 211–212). Võtan selle omaks, kuid leian, et siiski on parem peita end hoolivuse kui üleolevuse varju, seda nii uurimisväljal viibides kui argielus.

Kommentaarid

- ¹ Artikkel valmis ETF grand'i nr 8190 "Mälupraktikad: järjepidevused ja katkestused 20. sajandi mäletamises" toel. Täna Tiiu Jaagot väärtuslike nõuannete ja tabavate kommentaaride eest. Mu tänu kuulub ka artikli retsensentidele.
- ² Dialoogilise antropoloogia põhimõtteid järgides püüan siinses tekstis vältida intervjuueritavate nimetamist informantideks. Marianne Gullestadi kombel lähenen neile ka kirjasõnas kui uurimuses osalejatele ja (vestlus)kaaslastele, peegeldades nõnda täpsemalt väljal kohatud inimeste rolli uurimisprotsessis ning välitööde vägagi isiklikku olemust (Gullestad 2004: 303).
- ³ Narvas biograafilisi intervjuusid tehes küsisime vastajatelt muu hulgas ka seda, kas nad on nõus oma eluloo avaldamisega. Nii võis intervjuueritavatel kujuneda teadmine, et tulevikus saavad nad oma lugu raamatust lugeda.
- ⁴ Teoreetilisest kirjandusest võib kergesti jääda mulje, et intervjuusid saab läbi viia, kasutades alati üht kindlat skeemi (nt Wengraf 2004; Rosenthal 2005 [2004]; Laherand 2008: 176–224). Praktikas aga ei pruugi see sugugi nii lihtne olla. Muidugi sõltub kõik uurimiseesmärkidest ja tulemusteni jõudmiseks valitud meetoditest, eelkõige aga intervjuu osapoolte isikuomadustest. Indiviidi elukogemusele kogu selle mitmekülgsuses keskenduv biograafiline intervjuu on võrreldes teiste intervjuumeetoditega palju subjektiivsem. Iga lugu on kordumatu, ja situatsioone ei ole võimalik standardiseerida (Kaźmierska 2005 [2004]: 365). Nii vajavad ühed rohkem küsimustega toetamist, teised aga võivad jutustada mitu tundi järjest. Iga intervjuuerija peab erinevatele metodoloogiatele ja varasematele kogemustele tuginedes ise jõudma endale sobiva meetodini ja olema seejuures loominguiline.

- ⁵ Siin ja edaspidi on esile tõstetud intervjuus osalenute rõhuasetused. [...] märgib väljajäetud tekstiosa, > tähistab samaaegset rääkimist.
- ⁶ Tundes, et nende töid ja tegemisi toetatakse ja tunnustatakse, asus peamiselt kauaaegsetest põllumajandusjuhtidest ja -teadlastest koosnev töörühm 2004. aastal põllumajandusministeeriumi toetusel koostama 20. sajandi põllumajanduse arengut puudutavat ülevaadet. Sama ettevõtmise raames hakati koguma andmeid ka põllumeeste biograafilise leksikoni jaoks. Need algatused olid tihedalt seotud parteipoliitikaga: valdavalt maaelanikest toetajaskonnaga Rahvaliidu juhust Arnold Rütlist oli saanud Eesti Vabariigi president, sama partei käes oli ka põllumajandusministri portfelli (aastail 2003–2004 Tiit Tammsaar, 2004–2007 Ester Tuiksoo). Ajalookogumiku peatoimetaja, põllumajandusteadlane ja -poliitik Arvo Sirendi oli samuti Rahvaliidu liige. 2007. aasta riigikogu valimiste järel sai põllumajandusministriks rahvuslik-konservatiivsesse Isamaa ja Res Publica Liitu kuuluv Helir-Valdor Seeder. Esimestel töökuudel lasi Seeder ministeeriumi seintelt eemaldada aastatel 1940–1991 Eesti põllumajandust juhtinud ministrite fotod, mis olid sinna üles pandud Keskerakonda kuulunud Jaanus Marrandi ametiajal 2002. aastal. Seeder otsustas ajaloolaste Enn Tarveli ja Martin Klesmenti negatiivsest retsensioonist lähtudes 20. sajandi põllumajanduse ülevaatekoostamise rahastamisest loobuda ning selle teise, ajavahemikku 1940–1990 puudutava kooste avaldamata jätta. Artiklikogumik taheti anda arhiivi (Loi 2007), kuna lisaks ebaühtlasele struktuurile ja analüüsiosale ning allikakriitilise lähenemise puudumisele ei kajastanud selles esitatud seisukohad “objektiivseid ja erapooletuid vaateid nõukogudeaegsele põllumajandusele” (Klesment & Tarvel 2007).
- ⁷ Ma ei pea siin silmas suulise ajaloo uurijate klassikalist (enese)selgitust, et nad annavad oma tegevusega rõhutatud ja marginaliseeritud rühmadele häält. Ühiskondlikult aktiivsemad intervjuueeritavad on tõenäoliselt oma vaateid juba varem laiemas üldsuses ees avaldanud ning teavad, kuidas enda eest seista. Teatud mõttes osalevad kõik intervjuueeritavad juba enne uurija vahendustegevuse algust avalikus diskursuses, nad on seal ka vaikides. Uurija loob oma tekstiga vaid ühe versiooni nende avalikust kuvandist.
- ⁸ Põllumajandusjuhte intervjuuerides olen kombineerinud peamiselt Robert Atkinsoni eluloointervjuu (1998) käsitlust ning Gabriele Rosenthali (2005 [2004]) ja Tom Wengrafi (2004) temaatilise biograafilise intervjuu meetodeid (kokkuvõtlikult vt nt Kõresaar 2008). Enamasti toimub intervjuu kahes osas (vrd Rosenthal 2005 ja Wengraf 2004). Enda ja oma uurimisteema tutvustamise järel olen palunud jutustada oma elukäigust (ja sageli ka sellest, mis asjaoludel sidus ta oma elu põllumajandusega). Kui vastaja vajab toetavaid küsimusi, kasvavad need enamasti välja eelpool kuuldust, nt seonduvad tema tööga majandis, ja/või pärinevad need mu küsimuskavast. Samas ei järgi ma Wengrafi (2004) nõuet esitada küsimusi kindlas järjekorras ega tee ka intervjuu ajal märkmeid, mida saaksin kasutada kohtumise teises faasis. Tuginen diktofonile ja oma mälule. Leian, et nina paberis olev intervjuuerija on kaugel empaatilises ja aktiivses kuulajast – see rikuks kohtumise õhkkonna.

Allikad

Intervjuud kolme nõukogudeaegse põllumajandusjuhiga, 2007–2011, autori valduses.

Kirjandus

Annist, Aet 2011. *Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas. Arenguantropoloogiline uurimus*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Apo, Satu 2003. Rahvapärase mõtteviisi uurimine arhiivi- ja küsitlusmaterjali abil. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 218–233.

Atkinson, Robert 1998. *The Life Story Interview*. Qualitative Research Methods. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage.

Bobretsova, Alexandra 2002. Special Ethical Code of the Researcher-Propagator: “Emotional Contact” and “Impassive Observation”. *Pro Ethnologia* 13. Ethics in Cultural Studies. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 11–26.

Faraday, Annabel & Plummer, Kenneth 2005. *Doing Life Histories*. Miller, Robert L. (toim). *Biographical research methods IV*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, lk 249–276. [1979 *The Sociological Review* (doi: 10.1111/j.1467-954X.1979.tb00360.x)].

Gullestad, Marianne 2004. The Scholar as Public Intellectual. Reflections Based on Anthropological Studies in Norway. Kõresaar, Ene & Leete, Art (toim). *Studies in Folk Culture* 3. Everyday Life and Cultural Patterns: International Festschrift for Elle Vunder. Tartu: Tartu University Press, lk 303–328.

Hermanns, Harry 2004. Interviewing as an Activity. Flick, Uwe, von Kardoff, Ernst & Steinke, Ines (toim). *A Companion to Qualitative Research*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, lk 209–213.

Jaago, Tiiu 2003. “See kõik oli nii, nagu tundsin ja mõtlesin.” Ühe naise elulugu pärimusliku ajaloo vaatepunktist. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 191–210.

Jaago, Tiiu 2006. Pärimusliku ajaloo uurimine. Jaago, Tiiu (toim). *Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sonastik*. Tartu: Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. (<http://argikultuur.ut.ee> – 30. jaanuar 2014).

Jaago, Tiiu 2008a. Ruumi kujutamine eluloos: küsimus tõsielulugustuse žanrist. Jaago, Tiiu & Kõresaar, Ene (toim). *Ruumi loomine. Artikleid keskkonna kujutamisest tekstides*. Studia Ethnologia et Folkloristica Tartuensia 11. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 99–119.

Jaago, Tiiu 2008b. Saateks. Jaago, Tiiu & Kõresaar, Ene (toim). *Ruumi loomine. Artikleid keskkonna kujutamisest tekstides*. Studia Ethnologia et Folkloristica Tartuensia 11. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7–12.

Josselson, Ruthellen 2005 [1996]. On Writing Other People’s Lives: Self-Analytic Reflections of a Narrative Researcher. Miller, Robert L. (toim). *Biographical research methods IV*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, lk 331–341.

Jääts, Liisi 2008. Maaelu sotsiaalsed representatsioonid maastiku tähenduste mõjutajana. Karula rahvuspargi näide. Jaago, Tiiu & Kõresaar, Ene (toim). *Ruumi loomine*.

Artikleid keskkonna kujutamisest tekstides. *Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia* 11. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 65–80.

Kaźmierska, Kaja 2005 [2004]. Ethical Aspects of Biographical Interviewing and Analysis. Miller, Robert L. (toim). *Biographical research methods IV*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, lk 343–376 (doi: 10.1332/policypress/9781861344939.003.0012).

Klesment, Martin & Tarvel, Enn 2007. Retsensioon käsikirjale Eesti põllumajandus XX sajandil II köide. *Maaleht*, 21. november.

Kokk, Aivar 2006. Hea jõgevamaalane! Lukas, Jaan (koost). *Põllumehed Kalevipoja tegude maalt*. [Jõgevamaa]: Aivar Kokk & Jõgevamaa Äriklubi, lk 5.

Korb, Anu 2005. *Venemaal rahvusaaslasti küsitlemas: folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte*. *Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia* 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kross, Eerik-Niiles 2002. Identiteedikriisis kolhoosiaktivistid. *Eesti Päevaleht*, 1. märts.

Kõresaar, Ene 2008. Biograafiline intervjuu. Jaago, Tiiu (toim). *Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik*. Tartu: Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond (<http://argikultuur.ut.ee> – 30. jaanuar 2014).

Kümmel, Toomas 2005. Esimehe jätk umbrohupõld: Toomas Kümmeli kurb aga tõene ülevaade nalja- ja napsimees Villu Reiljani juhtimiskogemusest ja sigatsemisest riigi kallal. *Keskus*, 7. mai (<http://kes-kus.ee/esimehe-jalk-umbrohupold-toomas-kummeli-kurb-aga-toene-ulevaade-nalja-ja-napsimees-villu-reiljani-juhtimiskogemusest-ja-sigatsemisest-riigi-kallal-pildi-joonistas-tarmo-tali/> – 30. jaanuar 2014).

Laherand, Meri-Liis 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrukk.

Loi, Karina 2007. Põllumajandusministeerium peatas ajalookogumiku väljaandmise. *Põllumajandusministeerium. Ministry of Agriculture* (Eesti Põllumajandusministeeriumi koduleht), 21. november (<http://www.agri.ee/pollumajandusministeerium-peatas-ajalookogumiku-valjaandmise/> – 30. jaanuar 2014).

Põlvamaa 2006. Põlvamaa endised majandijuhid kogunesid Moostes. *Põlvamaa* (maavalitsuse kodulehekülj), 14. juuni. (http://www.polvamaa.ee/index.php?article_id=1955&page=875&action=article& – 30. jaanuar 2014).

Plummer, Ken 2005 [2001]. The Moral and Human Face of Life Stories: Reflexivity, Power, and Ethics. Miller, Robert L. (toim). *Biographical research methods IV*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, lk 275–312.

Pöysä, Jyrki 2009. Kogumisvõistlused pärimusliku ajaloo uurimises. *Mäetagused* 43, lk 39–60 (doi: 10.7592/MT2009.43.poyasa).

Rosenthal, Gabriele 2005 [2004]. Biographical research. Miller, Robert L. (toim). *Biographical research methods III*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, lk 25–58.

Vuorinen, Pihla 2001. Oma pere ja tuttavate ringis tehtava uurimistöö valguse- ja varjupooled. Jaago, Tiiu (koost). *Pärimuslik ajalugu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 235–244.

Welzer, Harald 1998. Erinnern und weitergeben. Überlegungen zur kommunikativen Tradierung von Geschichte. *BIOS. Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen* 2, lk 155–170.

Wengraf, Tom 2004. *Qualitative Research Interviewing: Biographic Narrative and Semi-Structured Methods*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage.

Summary

Debt of honour and feeling of guilt: On the perplexities of biographical research

Kristi Grünberg

Keywords: agricultural leaders, biographical interview, biographical method, ethics, reflexivity, role conflict, Soviet era

The article discusses ethical concerns and hesitations related to different phases of biographical research – interviewing, analysing the interviews and publishing research findings. Drawing on the principles of reflexive methodology, the author explores tensions raised by and in the field, from reconciling the discrepancy between the roles of a researcher and close relative. Biographical interview is perceived as a private experience, whereas the public nature of (academic) writing evokes questions as it presumes examining also the personal relationships developed in the field. Moving from the role of an emphatic listener to that of a determined cultural analyst can be challenging and force the researcher to question the legitimacy of her research activity as she engages in self-protective behaviour. Based on biographical interviews with Soviet era agricultural leaders, the author addresses also the debates over the Soviet legacy in Estonia.